

Anne Kontsas ja Eveliina Olsson:

TOISEUS

Toiseudella viitataan tilaan, johon yksilö tai ryhmä asetetaan suhteessa toista määrittelevään, määrittelyoikeuden omistavaan ryhmään. Samalla tavalla kuin marginaali on olemassa vain suhteessa keskusta, on toinen olemassa vain erona määrittelijästä. Toiseuden tutkimus on ollut alistettujen ryhmien, kuten naisten, tummaihoisten, vääräuskoisten tai homoseksuaalien tutkimusta, ja eri traditioissa toiseutta on lähestytty eri tavoin. Käsitteellä tarkoitetaan yleensä jotain ”normaalista” poikkeavaa ja erilaista, ja sillä viitataan niin sosiaaliseen syrjäytymiseen kuin etnisen eron määrittämään asemaankin. (Ks. esim. Kaartinen 2004)

Simone de Beauvoir kutsuu naista toiseksi sukupuoleksi feministisen filosofian klassikoksi nousseessa teoksessaan *Toinen sukupuoli*. Beauvoir näkee naisen olevan ruumiinsa kautta aina toinen suhteessa mieheen, joka edustaa ihmisyyden ideaalia (Beauvoir 1980). Beauvoirin katsotaan väittävän muun muassa, että nainen on biologisen ruumiinsa vanki; erityisesti äitiys on hänen mukaansa naiselle ruumiin ylittävän vapautumisen esteenä. Beauvoirin näkemyksiä äitiydestä ei tarvitse välttämättä lukea ainoastaan biologiaan palautuvana olemusajatteluna. Sen sijaan, että Beauvoir kirjoittaisi äitiydestä luonnollisena pakkona, voidaan tulkita hänen puhuvan äitiydestä nimenomaan kulttuurisena käytäntönä. (Ks. Naskali 1996, 169–171; Heinämaa 1996)

Toinen feministisessä keskustelussa

Feministisessä keskustelussa toiseus on Beauvoirin viitoittamana vakiintunut tarkoittamaan naisten toiseutta. Toiseus on kategorisointi,

jolla vieras erotetaan ja nimetään ulkopuoliseksi. (Ks. esim. Heinämaa 1993; Heinämaa, Saarinen 1983, 101.) Toiselle annetut ominaisuudet eivät kuitenkaan ole sellaisenaan toisen ominaisuuksia, vaan ne kumpuavat samuudesta: toisen määrittelijästä. (Naskali 2005; ks. myös Ihanus 2003, 5–6). Feministisessä tutkimuksessa on kysytty, kuka on se mittapuu, johon suhteessa toinen tuotetaan. Yhtenä vastauksena on todettu, että patriarkaalin, naisia sortava yhteiskuntajärjestys tekee naisista toisia suhteessa miesnormiin. Toiseus ei luonnollista alkuperää, vaan se aina tuotetaan vallankäytön kautta.

Erilaiset toiseudet ovat siis määrittely- ja siten myös valtasuhteiden tuloksia. Niissä erottautumisen kautta tuotetaan kategorioita, joilla vieraita ilmiöitä tunnistetaan ja nimetään jatkuvasti kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Toiseuden tuottaminen ei välttämättä ole tietoista toimintaa, vaan se tapahtuu usein huomaamattomien sosiaalisten käytäntöjen kautta. Kuten marginaali, myös toiseus on sidottu määrittelijän paikkaan. Määrittelijä nimeää vain ne erot, jotka hän kykenee tunnistamaan itsensä kautta. Ilman eroa ei voi olla sitä samaa, jota ero jatkuvasti rakentaa.

Feminismin alkuaikoina 1960- ja 1970-luvuilla naisia käsiteltiin yhtenä yhtenäistettynä, miesnormista toiseutettuna ryhmänä. Erityisesti mustat naiset ja seksuaalisten vähemmistöjen edustajat ovat myöhemmin äänekkäästi kyseenalaistaneet tätä valkoisten, keskiluokkaisten ja heteroseksuaalisten naisten löydöstä toiseuttavasta patriarkaatista. (Ks. esim. Koivunen 1996, 60–62). 1980-luvulta lähtien onkin alettu kiinnittää huomiota toiseuden rakentumisen ja tuottamisen monimutkaiseen järjestelmään ja siihen, että myös naiset tuottavat toiseuksia erilaisten vallankäytön mekanismien kautta. Kaksin- tai moninkertaisella toiseudella tarkoitetaan asemaa, johon sukupuolensa kautta toiseksi määritellyt naiset joutuvat esimerkiksi köyhyyden, seksuaalisen suuntautumisen tai etnisen taustansa kautta.

Oman toiseuden tiedostaminen on johtanut feministisessä tutkimuksessa myös tiedon ja tietäjän paikantumisen vaatimukseen. 1990-luvulla nousseessa keskustelussa on korostettu sitä, että tutkijan tulisi olla tietoinen kaiken tiedon poliittisuudesta ja oman tietämisensä sitoutuneisuudesta. (Ks. esim. Code 1993; Haraway 1991; Heinämaa 1993.) Tutkija osallistuu tutkimuksensa kautta väistämättä toiseuden määrittelyyn sekä tutkimusaiheen valinnalla, tutkimuksen näkökulmalla ja kysymyksen asettelulla että empiirisen aineistonsa rajaamisella. Tieto-opillisesta keskustelusta on seurannut eettisyyden vaatimus. Toisen kohtaamisen suhteen se merkitsee sitä, että toinen voi säilyttää tutkimuksessakin toiseutensa. (Naskali 2004.) Esimerkiksi Mervi Kutunivan artikkelissa lestadiolaiseen herätysliikkeeseen kuuluvien äitien kokemuksia ei tulkita suhteessa suomalaiseen normiäitiyteen, vaan he saavat pitää tutkimuskohteina oman äänensä ja tilansa. (Ks. Kutuniva 2003.)

Lappilainen toiseus

Sukupuoli ja maantieteelliset marginaalit verkko-opintojakson toisessa osiossa keskittyään maantieteellisen marginaalin luomiin ja ylläpitämiin, erityisesti pohjoisen todellisuudessa ilmeneviin, sukupuolikulttuurin tuottamiin toiseuksiin. Globaalisesti maantieteellinen etelä edustaa usein köyhää ja marginaalista aluetta, jonka vastakohta on vauras pohjoinen. Suomessa tilanne on päinvastainen. Täällä pohjoinen määritellään Etelä-Suomen elätksi.

Saamelaiset alkuperäiskansana näyttäytyy selvimmin havaittavana toiseuden kategoria, joka helposti peittää muut saamelaisten ja valtaväestön erot ja toiseudet alleen. Kuitenkin myös saamelaiset toimivat toiseuden tuottajina: lantalainen on väheksyvä määritelmä pohjoisessa asuvasta suomalaisista. Pohjoinen on siis kompleksinen tila, jossa määrittelijän ja määriteltävän positiot vaihtelevat.

Pohjoisella on etnisyyden lisäksi muitakin toiseuksia. Lappi nähdään yhtäältä suurtyöttömyydestä kärsivänä muuttotappiomaakuntana edustavan toista suhteessa Etelä-Suomeen. Toisaalta alueen toiseus tarkoittaa sitä, että Lappi nähdään arjesta irtaantuneena vapaa-ajanviettoalueena, johon rinnastetaan myytti villistä ja vapaasta Pohjolasta.

Muuttotappiota ja taloudellista ahdinkoa korostavassa kurjistumistarina lappilaiset nähdään passiivisina objekteina ja maskuliininen villi Pohjola -myytti taas liittyy elinkeinojen ja harrastusten kautta miesten elinpiireihin. Naisille jääkin varsin vähän tilaa näissä miehistä kertovissa, Lappia koskevissa toiseuden kertomuksissa. Lappia koskevissa suurissa kertomuksissa naisilla ei ole ääntä ja omalla asuinseudullaankin he ovat toiseutettuja toisia. Naisten yhdeksi selviytymiskeinoksi on muodostunut poismuutto alueelta. Moniin syrjäkyliin jää miesenemmistöinen väestö, joka osittain johtaa syrjäytyneiden poikamiesten reserviin. (Jukka Sankala tekee aiheesta väitöskirjatutkimusta. Ks. Kide 3/2004, 11.)

Sukupuolettomuus ei ilmene ainoastaan lappilaisessa kulttuurissa, vaan myös alueen uskonnossa ja kirkollisessa elämässä. Oulun hiippakuntaan kuuluvan Lapissa uskonnollisuus heijastaa sitä samaa maskuliinista Lappi-kuvaa, jossa Päivi Naskalin mukaan naisten poissaoloa ei osata kysyä lainkaan. (Naskali 2003, 21.) Pitkään jatkunut, julkinen naispappeuden vastustaminen kertoo osaltaan siitä, että Lapissa naisia toiseuttavat rakenteet elävät voimakkaina ja naisruumis on edelleenkin toiseuttamisen peruste. Kristinuskon naisia alistavat käytänteet (ks. kristinuskon naiskuvista esim. Palin 1996, 229–230) saivat rauhassa jatkaa luterilaisen kirkon piispa Olavi Rimpiläisen virkakaudella.

Naispappien kokemukset pohjoisessa kertovat naisvihasta, joka Tutta Palinin mukaan on näkyvintä pornografiassa, prostituutiossa ja naisiin kohdistuvassa fyysisessä väkivallassa. Tämän lisäksi voidaan

puhua naisiin kohdistuvasta symbolisesta naisvihasta, joka todennetaan halventavalla kielenkäytöllä ja naisruumiin kieltävillä käytänteillä. (Palin 1996, 231–232.) Naisruumiiseen suunnattu inho todentuu kirkon piirissä erityisesti naispapeille nimettöminä lähetetyissä pilkkarunoissa. (Ks. Saarinen 2003.) Sama inho kohdistuu myös venäläisiin naiskaupan uhreihin, jotka nähdään lappilaista yhteiskuntarauhaa uhkaavana vaarana. (Ks. Korhonen 2003.) Naisruumiin koodaaminen likaiseksi ja tahraavaksi ei jää vain symboliselle tasolle, vaan sillä on konkreettisia seuraamuksia esimerkiksi naisten kokemana inhona itseään kohtaan.

Lähteet

Beavoir de Simone 1980 (1949): *Toinen sukupuoli*. Suomentanut Annikki Suni. Kirjayhtymä, Helsinki.

Code Lorraine 1993: Taking subjectivity into account. In publication Linda Alcoff & Elisabeth Potter (eds.): *Feminist epistemologies*, Routledge, New York, 22–35.

Haraway Donna 1991: "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective" [online] Artikkelin on julkaistu alkujaan teoksessa *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature*. New York. <http://www.hsph.harvard.edu/rt21/concepts/HARAWAY.html>

Heinämaa, Sara 1993: Paikka tutkimuksessa. Henkilökohtaisen paikanmäärityksen vaatimus naistutkimuksessa. *Naistutkimus* 1, 22–35.

Heinämaa Sara 1996: *Ele, tyyli ja sukupuoli*. Merleau-Pontyn ja de Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle. Gaudeamus, Helsinki

Ihanus Juhani 2003: Toiseudesta. *Avek-lehti* 1/03, 5–6.

Kaartinen Marjo 2004: *Neekerikammo*. Kirjoituksia vieraan pelosta. k & h, Turku.

Koivunen Anu 1996: *Sorto*. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere, 35–76.

Naskali Päivi 2003: Sukupuolen, kansallisuuden ja tutkijuuden risukoissa. Teoksessa Naskali, Päivi; Autti, Mervi; Keskitalo-Foley, Seija; Korhonen, Anne & Kutuniva, Mervi (toim.): *Tuulia. Feministisiä näkökulmia lappilaiseen sukupuolikulttuuriin*. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 4, 13–39.

Naskali Päivi 2005: *Lahjan ja anteliaisuuden etiikka opetussuhteessa*. Teoksessa Taajamo, Matti (toim.): *Suunnistuksia Tiede – Kasvatus – Taide*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 65–74.

Palin Tutta 1996: *Ruumis*. Teoksessa Koivunen Anu & Marianne Liljeström (toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere, 225–244.